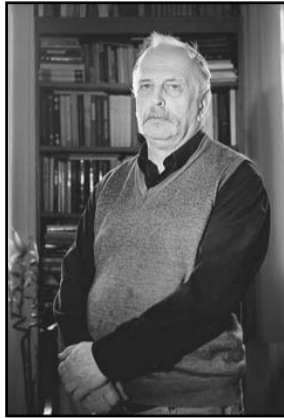

Pünkösdi újratemetés

Nyirő Józsefet május 27-én, pünkösdi vasárnapján temetik újra* szülőföldjén, a székelyudvarhelyi katolikus temetőben. Madriban, az Almudena köztemetőben Bucsi Szabó Edit magyar nagykövetség jelenlétében került sor Nyirő József földi maradványainak exhumálására. Az író életéről, munkásságáról faggattuk Medvigy Endre irodalomtörténészt, az egyik legismertebb Nyirő-kutatót.

– A nagyközönség számára legismertebb műve egy azóta világhírre vergődött magyar film, az Emberek a Havason, Szóts István rendezésében. Hogyan és miként találkozhatott Nyirő művével a rendező?

– 1940 őszén a második bécsi döntéssel visszatért Észak-Erdély és a Székelyföld. Szóts István magyar honvédtisztként vonult be Észak-Erdélybe, s ha már ott volt, kihasználta az alkalmat, felderítette Nyirő Józsefet. Ismerkedésük gyümölcse, hogy Nyirő-novelláiból, A Jézusfaragó ember, a Havasok könyve és a Kopjafák című kötetét novelláiból összeállították a forgatókönyvet, és ebből egy európai hírű, sőt világhírű film készült. A forgatás Erdélyben 1941 pünkösdjétől 1942 pünkösdjéig tartott. 1942-ben a Velencei Biennále díjnyertes filmje lett, az olasz neorealista törekvéseket megelőzve óriási lökést adott az olasz filmipar fejlődésének. Talán azokra a kockákra mindenki emlékszik, amikor arról értesülünk, hogy a Székelyföldön a beteg asszonyt a helyi orvos nem tudja már meggyógyítani; férjura orvosi tanácsra, hogy Kolozsvárra utazhassanak, eladja a tehenet. Felkeresik Erdély fővárosában az orvosprofesszort, aki tehetetlen, gyógyítani már nem tud, élénkítő injekciót ad az asszonynak, így elbúcsúzhat a pár egymástól az asszony halála előtt, akinek utolsó kívánsága, hogy otthon, falujában, a Székelyföldön nyugodhasson. A férfi különös utat választ. Az éjszakai vonatra két jegyet vásárol: halott asszonyát, mintha élne, maga mellé ülteti. Az utasok látják, hogy mi történik, de szegénysége, sanyarú sorsa miatt szánják a székely embert, és cinkosok véle, a kalauz is. Döbbenetesek ezek a fekete-fehér filmkockák.

– *Ismert Uz Bence története is.*

– Uz Bence sajtós epizódja az erdélyi magyar irodalomnak. A két háború közötti magyar irodalomban dívik a pikareszk, úgy az anyaországban, mint Erdélyben, Magyarországon Tersánszky Kakuk Marcija ismert, Erdélyben Tamási Áron Ábelje. Nyirő is szeretne valami hasonlót, még humorosabbat, még székelyebbet írni.

– *Több évszázadra visszavezethető nemesi családról van szó, lőfő székelyek voltak a Nyirők. Vajon miért adta egyházi foglalkozásra magát?*

– Nyirő József édesanyja hamar megözvegyült, és keserves körülmények között taníttatta a fiát. Az emelkedés útja Nyirő József számára lehetett volna a katonatiszti pálya, esetleg a tanítói, de édesanyja mélyen vallásos volt.

– *„Pap lesz e fiúból, akárki meglássa”, mondták, ha értelmes volt a gyerek.*

– Illett Nyirőhöz ez a foglalkozás, mélyen vallásos férfi volt, de a cölibátust nehezen viselte. Kolozsvár környékén, Kide településen volt plébános. Hívei közé betódultak szentmise közben a román invázió elől menekülők, és ebben az emberáradatban, prédikáció közben fedezte fel Bedő Ilonát, a kedves, csinos fehérszép, aki később, három év múlva, 1919-től a felesége lett. A dolog pikantériája, hogy 1916 utáni novellái gyakorta tartalmazták Bedő Ilona nevét, így üzent későbbi feleségének.

– *Nemcsak íróvá lett, lapszerkesztést, lapcsinál-*

ást is vállalt.

– Ne felejtjük ki a liztesmolnárságot se. Az Isten igájában című önéletrajzi vallomásaiban erről is megemlékezik. Egy ócska malmot üzembe helyezte, sokáig ez volt a megélhetésének forrása, a molnárság. 1920-tól, a trianoni békediktátum évtől kialakulnak az erdélyi magyar irodalom műhelyei, szellemi központjai, újságok, folyóiratok. A lapok keresik a fiatal tehetségeket. Nyirő Józsefet is így szólították meg novellapályázataikkal. Kétháromévenként megjelent egy-egy könyve, abból, kötetet hiszem, hogy megélt volna, viszont újságíró volt, publicisztikát írt, készülő könyveinek a fejezeteit leadhatta, ez már több-kevesebb anyagi biztonságot jelentett a számára. A regényeit is a legtöbb esetben novellákból építi fel.

– *Személyes vándorútja továbbra is kalandos volt...*

– Erdélyi íróként, erdélyi magyarként megszervezte Trianont. Trianon következménye, hogy létrejött egy autonómnak mondható erdélyi magyar irodalom. Az erdélyi magyar írók hangsúlyozták erdélyiségüket, szülőföldhöz való hűségüket. Az erdélyi regionalizmus ellenére egy idő után a kárpát-medencei magyar olvasók meghódítására törekedtek.

A kiindulási pont az Erdélyi Szépművéses Céh volt. 1924-től működött ez a vállalkozás, Kós Károly mellett Nyirő József, Ligeti Ernő és mások alapították a könyvkiadót. 164 könyvet jelentettek meg bibliofil sorozatban és olcsóbb változatban is. Az Erdélyi Szépművéses Céh és az erdélyi irodalom megpróbált betörni az anyaországi könyvpiacra, előbb az Athenaeum Kiadóval kerestek kapcsolatot, majd a Révaival. Erdélyben már megjelent könyveik rendre Magyarországon is napvilágot láttak.

– *Elkanyarodtunk Nyirő József életpályájának helyszíneitől. Következtek a legzűrösebb évek a magyar történelem számára, meg a környező országok számára is.*

– 1940 után, a második bécsi döntés után került át Nyirő József Budapestre. Behívott országgyűlési képviselő lett a magyar parlamentben.

– *Ez új fogalom számunkra.*

–1939-ben Magyarországon választások voltak. Észak-Erdélyben 1940-ben nem rendeztek választásokat. Közel ötven köztisztviselőben álló erdélyi férfiút hívtak be a Parlamentbe. Nyirő József némi késéssel érkezett, ő 1942-ben lett honatya. Parlamenti munkája, országgyűlési képviselője mellett 1942–43-ben a Magyar Erő című lapnak a főszerkesztője volt, tevékenységért később alapítvánnyal megrótták. Abban az időben Rajniss Ferenc szerkesztésében jelent meg a Magyar Futár című, valóban szélsőséges és németbarát és háborúpárti lap. A Kállay-kormány ezzel szemben hozta létre a Magyar Erőt, az volt a cél, hogy Nyirő József egy mérsékelt, kiegyensúlyozottabb lapot szerkesszen. Ő eleget tett ennek a követelménynek.

– *Nyirő, Wass Albert és még néhányan sokáig a magyar kulturális életből olyan fokon voltak kirekesztve, hogy a nevüket sem lehetett leírni. Miért?*

– Nyirő esetében kifogásolták, hogy 1944-ben a Vörösvári István által kiadott Magyar Ünnepek című színházi, irodalmi és művészeti lapba írt. Semmi olyat nem tett, amit felróhatnánk neki. Igaz, '45 januárjában a soproni parlamentben indítványozta, hogy Budapest védelmét meg kell erősíteni. Történelmi realitása nem, de erkölcsi tartalma volt ennek a gondolatnak. Gondoljunk a Gulágra hurcolt férfiakra vagy a megerősített asszonyokra. '44-ben egy kiváló könyve jelent meg Nyirőnek, amelyet talán kevésbé ismernek, ez volt a Néma küzdelem. Arra figyelte fel, hogy a Szent Korona még javában ragyogott a Kárpát-medence fölött, amikor a kiegyezés tájékán a románság százötven bank segítségével nekilátott Erdély földjét felvásá-

rolni, és a magyar szabadelvűség teljes kudarca, hogy ezt meg lehetett tenni.

Bethlen István, a későbbi miniszterelnök beszédeiben, publicisztikájában foglalkozott ezzel a témával, de olyan kormányzati politika nem volt, amelyik a kedvezőtlen folyamatnak a megálljt parancsolt volna.

– *Ide vezethető vissza az a vélekedés, hogy Nyirő antiszemita volt?*

– Nem volt antiszemita. Egy korabeli izraelita folyóiratban, a Lianon-ban gyönyörű ismertetés jelent meg, kiemelték, hogy olyan szépen a magyar irodalomban kevesen szólottak a zsidóságról, ahogyan ezt Nyirő az Uz Bencében megcselekedte.

– *Mi volt az oka, hogy évtizedekre kiátkozták a magyar kultúrából?*

– Fábrián Ernő kovásznai esztétorténész nézete szerint az, hogy Nyirő József az identitás rajzát adja. 1945 után a magyar önazonosság felszámolására törekedett a hatalom. Ebbe a politikába nem fértek bele azok a szerzők, akik a székelység, az egyetemes magyarság öntudatát erősíthették volna.

– *Indul végső zarándokútjára Nyirő József. Mit jelent a magyar közélet számára ez a gesztus?*

– Gondolom, helyére teszi Nyirőt. Az érette való küzdelem régóta folyik, irodalomtörténészek, írók, kutatók, könyvkiadók az elmúlt húsz-húszonkét esztendőben sokat tettek azért, hogy munkássága közkinccsé válhasson. Többnyire nem volt szövetségese a kutatóknak és a könyvkiadóknak a sajtó, ideértve a nemzeti sajtót is. Illik megemlékeznünk a debreceni Csokonai Kiadóról, amelyik elkezdte Nyirőt kiadni és a Szukitsról, amelyik

folytatta a sorozatot. A Kairosznál 1997-től 17 kötet jelent meg, minden kötethez eligazító utószó készült.

– *Készült. Készítette?*

– Készítettem, igen. Remélhetőleg nem zárult le a sorozat. Nyirő publicisztikája a fiókomban van, csak némi anyagi háttér, a szerzői jog rendezettsége szükséges. Ideje lenne emlékkönyvet megjelentetni, bár korábban Pomogáts Béla már szerkesztett egyet.

– *Utaljunk röviden Nyirő József emigráns korszakára is.*

– Emigrációs éveinek első részét bajor földön töltötte, majd 1950-ben Vaszary János hívására Spanyolországba költözött. A Spanyol Nemzeti Rádió magyar osztályának munkatársa volt. A rádió számára készített jegyzetei nincsenek meg. Talán már Németországba elkezdte írni egyik-másik művét. Spanyolországi tartózkodása idején jelent meg az emigráns sorsot, menekülttábori életet ábrázoló regénye, az Íme, az emberek! Hívó ember volt, A Megfeszített címmel Krisztusdrámát írt. Esszéjében – Mi az igazság Erdély esetében? – Erdély múltján, jelenén és jövőjén töprengett, a Kárpát-medence egységében látta azt. Az Almudena temetőben helyezték először nyugalomra 1953-ban. Később Pongráz Gergely azok közé tartozott, akik az újratemetést szorgalmazták, ő harcolta ki Nyirő díszsírhelyét. Arról álmodott életének utolsó időszakában: ha földi pályafutását bevégezte, hamvai jussanak el egyszer a házsongárdi, vagy a székelyudvarhelyi temetőbe.

– *Ránk vár, hogy ne csak a hamvaival foglalkozzunk, hanem szellemével, irodalmi működésével is.*

– Hiszem, egyre több olvasó forgatja Nyirő József műveit.

Apáti Miklós
Magyar Hírlap

*Mint tudjuk, az újratemetés a román hatalom gáncoskodása és a székelyudvarhelyi polgármester hibájából/bűnéből későbbi időpontra halasztotta.